

שינויים במעמד היהודים בעת החדשה

דודי זינגר

המעמד המשפטי של היהודים באירופה לפני העת החדשה:

לפני העת החדשה והתפשטות רעיונות הנאורות, אנשי אירופה לא האמינו בשוויון בין המעמדות, והחברה האירופית התחלקה למעומדות שונים, כאשר המעמד העליון (האצולה והכמורה) נהנו מזכויות רבות ומעט חובות ואילו המעמד הנמוך שהיה רוב האוכלוסייה, סבל ממיעוט זכויות וריבוי חובות.

היהודים באירופה (שהייתה נוצרית) השתייכו למעמד נבדל ונחות, כחלק מעקרון דתי נוצרי לפיו יש להשפיל את היהודים כהוכחה לכך שהאל עזב אותם (נטש את הברית הישנה), ובחר בנצרות כדת חדשה (הברית החדשה), שמירה על מעמדם הנמוך של היהודים מחזק את טענת הנוצרים

מעמדם של היהודים באירופה לא היה אחיד והשתנה בהתאם לשלטון, לכנסיה, ולרצון העם. היהודים הורשו לגור רק במקומות מסוימים, ונאסר עליהם לעסוק בחלק מהמקצועות, בנוסף הם חויבו במסים מיוחדים.

הקהילות היהודיות נהנו מאוטונומיה (שלטון עצמי), בכל הקשור לגביית מסים, צדקה, הכרעה בסכסוכים משפטיים פנים קהילתיים, ואף עונשי גוף ממון וחרם בהתאם להלכה היהודית.

ראשי הקהילות היו בקשר עם השלטון וייצגו את הקהילות, המנהיגות היהודית בקהילה התאפיינה בדרך כלל באחריות והתנהלה ברוב המקרים לפי חוקים צודקים ושוויוניים, ביחס הוגן ובדאגה לחברי הקהילה.

מעמד היהודים בארצות האסלם לפני העת החדשה

בארצות האסלם היהודים סבלו מהשפלות, כחלק ממדיניות האסלם להשפלה של כל מי שאיננו מוסלמי, יחד עם זאת נהנו היהודים ממעמד גבוה יותר מעובדי האלילים, היהודים נחשבו ל"עם הספר" (התנ"ך), ולכן הוגדרו כבני חסות, מעמד שזיכה אותם בהגנה על חייהם, בניגוד לעובדי אלילים.

היהודים זכו בחופש דתי ואוטונומיה קהילתית, אך נאלצו לשלם מסים נוספים (מס גולגולת), וחלו עליהם תנאים מגבילים (תנאי עומר), שמטרתם הייתה להביל את היהודים בתחומים רבים , והדגשת מעמדם השפל ביחס למוסלמים. דוגמת – איסור נשיאת חרב, איסור רכיבה על סוס, איסור בניית בתי כנסת חדשים, הם חויבו בלבוש מיוחד, ואף לקום ולהשתחוות בפני המוסלמים.

תנאי עומר היו קיימים בכל המדינות המוסלמיות , אך ההקפדה על שמירתם היה תלוי באופי המדינה, ובקשרים שהיו ליהודים עם השלטון.

הגורמים לשינוי מעמדם של היהודים:

התפתחות רעיונות תנועת הנאורות, הביאה לשינוי חברתי באירופה, רעיונות תנועת הנאורות הכוללות את **ערכי החירות והשוויון**, הביאו את המדינות הנאורות לשינוי ביחסם לאזרחי המדינה, שכן לפי רעיונות הנאורות השלטון חייב לתת זכויות טבעיות לכל אדם. המשמעות המעשית של ערכי הנאורות היו מתן אמנציפציה- שוויון זכויות ליהודים בתוכם.

שאלה: מהי אמנציפציה?

תשובה: אמנציפציה פירושה הענקת זכויות אזרחיות, חברתיות ומדיניות לאזרחים שלא נהנו קודם מזכויות אלו.

ברוב מדינות אירופה התקיים דיון נפרד בדבר הענקת שוויון זכויות ליהודים , הם זכו באמנציפציה באיחור לעומת נוצרים מזרמי המיעוט במדינות השונות

המדינה הראשונה באירופה שנתנה שוויון זכויות ליהודים בפני עצמם הייתה צרפת, כיבושי צרפת באירופה הביאו להתפשטות האמנציפציה כלפי היהודים למדינות נוספות.

תמורות שחלו בחיי היהודים לאחר קבלת האמנציפציה:

קבלת האמנציפציה הביאה לשינויים בחיי היהודים באירופה:

כניסה למעמד חברתי כלכלי חדש: הם יכלו להשתלב בחיי השלטון, הצבא, התרבות והכלכלה

מגורים – הם יכלו לבחור היכן לגור, יהודים רבים החלו לעזוב את הקהילה ולעבור להתגורר בעיר הגדולה.

חילון והתבוללות- היהודים שעברו לעיר הגדולה חיו בקרבת הגויים התנתקו מחי הקהילה היהודית, דבר שהביא לתהליך של עזיבת הדת (חילון והתבוללות).

פגיעה בקהילה היהודית- עזיבת יהודים רבים את הקהילה בה הם התגוררו לאורך השנים, הביאה לירידה בסמכות הקהילה ובעצמאותה.

הערה:

האמנציפציה הציבה מציאות חדשה ומאתגר בפני היהודים, לפיה אין הם חייבים להיות כיהודים, אלא אם הם בוחרים ביהדותם.

התפשטות האמנציפציה:

השינוי לשוויון התרחש בתחילה במערב ובמרכז אירופה במדינות שנחשבו למתקדמות יותר.

במזרח אירופה הגיע השוויון רק לאחר מלחמת העולם הראשונה, מאחר והן לא קבלו את רעיונות הנאורות.

בארצות האסלם לא חל שינוי ביחס ליהודים גם כשליהודים במרכז אירופה נתנה אמנציפציה, השינוי ביחס ליהודים החל בהשפעת המדינות שכבשו אותם.

דוגמאות לשינוי המעמד המשפטי של היהודים-

שינוי מעמד היהודים התרחש בתחילה במערב אירופה ובמרכזה, שהיו מתקדמות מבחינת התפתחותן המשפטית והכלכלית. במזרח אירופה הגיע השינוי רק לאחר מלחמת העולם הראשונה. ובארצות האסלם שוויון הזכויות ליהודים היה תלוי בהשפעת המדינות האירופיות שכבשו אותן (כחלק קולוניאליזם).

מערב אירופה

צרפת:

שוויון הזכויות ליהודים (האמנציפציה) ניתן ליהודים בצרפת בסוף המאה ה-18. בעקבות הצהרת זכויות האדם והאזרח שפורסמה עם פרוץ המהפכה הצרפתית בשנת 1789 בה נכתב: " כל בני האדם נולדים ונשארים בני חורין ושווי זכויות", לכאורה ניתן לראות בהצהרה זאת כמתן אמנציפציה ליהודי צרפת, אך בפועל לא כולם ראו את היהודים כזכאים לשוויון, בגלל נאמנותם ללאום היהודי.

1790- הראשונים שקבלו אמנציפציה בצרפת היו יהודי בורדו, יהודי בורדו היו ממוצא ספרדי, עשירים ומשכלים ומעורבים באוכלוסייה הצרפתית ובתרבותה.

1791- רק כעבור שנה זכו יהודי אלזס לורן לאמנציפציה, מדוע זה היה באיחור של שנה? יהודים אילו ממוצא אשכנזי דתי ושמרו על המסורת והקהילה רק לבסוף ויתרו יהודי אלזס על האוטונומיה הקהילתית בתמורה קיבלו אמנציפציה

תקופת נפוליאון:

נפוליאון כבש את רובה של אירופה והביא עמו לכל הארצות את בשורת המהפכה הצרפתית, אשר כללה חירות ושוויון ליהודים בתמורה לשלילת האוטונומיה של הקהילה.

1808- יחסו של נפוליאון משתנה, לאחר שנפוליאון כנס אסיפת נכבדים יהודים לדון בשאלת יחסים של היהודים לאומה הצרפתית, ולבחון אם יש סתירה בין חוקי דת ישראל לבין החוק הצרפתי, אסיפה זאת נקראה בשם "הסנהדרין של פאריז" שכללה 71 נכבדים יהודים כמניין הסנהדרין בבית שני.

הרבנים היהודים שלא רצו לבטל הלכות אבל מצד שני לא רצו ללכת נגד נפוליאון ניסחו את תשובותיהם באופן המשתמע לשני פנים, הם טענו שבדרך כלל קיימת התאמה בין ההלכה לחוקי המדינה, ובמקרה שיש אי התאמה במישור המדיני אזרחי- יש להתחשב בדיני המדינה, כיוון שהמצוות המדיניות היהודיות אינן נהוגות מאז חדל ישראל לשבט בארצו.

מתוך חשש לכך שהיהודים לא מתכוונים להשתלב בחברה הצרפתית מפרסם נפוליאון את "הפקודה המחפירה" פקודה שחייבה את כל היהודים לשרת בצבא, והגבילה את זכותם של היהודים לגור באזורים מסוימים ואת זכותם לעסוק במסחר, הפקודה הייתה תקפה ל-10 שנים. מטרת הפקודה הייתה לשלב את היהודים בחברה הצרפתית, אך בפועל היו בה הגבלות רבות על היהודים.

למרות הפגיעה הזמנית בשוויון הזכויות ליהודי צרפת, השפיעה צרפת על מעמדם המשפטי של יהודי העולם, באותם השטחים שהיא כבשה באירופה ובארצות האסלם, וגם על ידי התפשטות רעיונות המהפכה של חופש ושוויון לכלל האזרחים ברחבי העולם.

ארצות הברית

בארה"ב לא הייתה התייחסות מיוחדת לזכויות היהודים, השוויון ליהודים היה תוצאה טבעית של התפתחותה של ארצות הברית כמדינה נאורה.

ארה"ב הייתה חופשיה ממערכת הדעות המסורתית אליה היו כבולים האירופאים עוד מתקופת ימי הביניים, האבות המייסדים של ארה"ב רצו להקיים מדינה המשוחררת ממלוכה ואצולה, מדינה בה הכנסייה (הדת) מופרדות, והאדם הפרטי חופש בבחירת האמונה שלו.

מאחר ורוב היהודים הגיעו לאמריקה כבודדים ולא הסתגרו בקהילה נפרדת, היה קל יותר לראות בהם כחלק שווה מאזרחי המדינה שאיננו מחזיק בנאמנות כפולה (כפי שטענו כלפי היהודים באירופה), בנוסף צבע עורם של היהודים בהיר, דבר שאפשר ליהודים לקבל זכויות שוות בניגוד להפליה על רקע צבע עור שהייתה מקובלת בארה"ב בתחילת דרכה.

" כל בני האדם נבראו שווים ובוראם העניק להם זכויות שאין לטול מהם, ביניהן – חיים, חירות, והחתיירה אחר האושר" (מתוך הכרזת העצמאות של ארה"ב)

ארצות האסלם

בתחילה רעיונות הנאורות לא התפשטו במדינות האסלם, ולכן המוסלמים לא העלו על בדעתם להעניק שוויון זכויות ליהודים.

הגורמים שהביאו להתפשטות האמנציפציה לארצות האסלם:

קולוניאליזם: המעצמות האירופיות כבשו חלקים מהאימפריה העות'מאנית, והחלו בארצות אלו להנחיל את הסדר המקובל באירופה, כולל האמנציפציה.

יהודי אירופה: פעלו למען אחיהם בני המזרח.

אלג'יריה

אלג'יריה נכבשה על ידי צרפת בשנת 1830,

אדולף כרמיה, היה מדינאי צרפתי ומנהיג יהודי. עמד בראש חברת "כל ישראל חברים".

לאחר מהפכת 1848 התמנה לשר המשפטים בממשלה הזמנית בצרפת.

ב-24 באוקטובר 1870 התקבל חוק לפיו קיבלו יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית מלאה.

מאז נושא החוק את שמו, ונקרא "חוק כרמיה".

בעקבות הצו גברה האנטישמיות של אנשי המנהל והמתיישבים האירופיים, שהתקשו להשלים עם העובדה שהיהודים האלג'יראים - הפכו להיות שווים להם.

גם המוסלמים תושבי אלג'יריה גילו ביטויי שנאה ליהודים, לאחר שהם עצמם לא הוכרוזו כאזרחים צרפתים ונשארו במעמד החברתי הנמוך.

האימפריה העות'מנית:

באימפריה העות'מאנית באופן יוצא דופן השליטים המוסלמים יזמו את האמנציפציה, ללא התערבותה הישירה של אירופה.

שלטי האימפריה נסו להציל את מצבה המדרדר, על ידי הפיכתה למדינה מתקדמת יותר לפי אמות מידה אירופאיות.

בשנת 1876 כחלק מתהליך המודרניזציה הושווה בהדרגה מעמדם של היהודים והנוצרים שחיו באימפריה העות'מאנית, למעמדם של המוסלמים.

מס הגולגולת בוטל, התאפשר ליהודים להתגייס לצבא ולהיות שותפים במועצות העירוניות, בנוסף הוסרו ההגבלות על לבושם.

שינויים אלו החזיקו מעמד תקופה קצרה (כשנתיים), בשנת 1908 מפלגת "הטורקים הצעירים" תפסה את השלטון ובטלה את כל החוקים שהביאו לשוויון זכויות כלפי היהודים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה, הוסדרו גבולותיה של טורקיה (שהייתה בצד המפסיד), והיא חויבה לתת למיעוטים השונים, ובכללם היהודים, מעמד של מיעוט מוגן עם אוטונומיה תרבותית. הטורקים דחקו ביהודים לוותר על זכויותיהם כקבוצת מיעוט בתמורה להפיכתם לאזרחים שווה זכויות